

«Πνευματικότητα» στις αρχές του 21ου αιώνα

Ορθοδοξία / Θεολογία

Πρωτοπρεσβύτερος Βασίλειος Θερμός

Θα αποπειραθούμε εδώ έναν προβληματισμό γύρω από την έννοια της πνευματικότητας, η οποία ακούγεται αρκετά, τόσο εντός όσο και εκτός Εκκλησίας. Η αλλαγή αιώνα και χιλιετίας είναι μια καλή αφορμή για να αναλογιστούμε τί είναι αυτό που ονομάζουμε «πνευματικότητα», «πνευματικός άνθρωπος» και «πνευματική ζωή».

Νομίζω ότι θα έχουμε την ευκαιρία να διακρίνουμε παρεξηγήσεις και παρανοήσεις, αλλά και να γνωρίσουμε καλύτερα την έννοια της ορθόδοξης πνευματικότητας. Θα διευκρινίσω εξ αρχής ότι εξαιρούμε και δεν ασχολούμαστε καθόλου με την ορολογία που επικρατεί δημοσιογραφικά και που ονομάζει «πνευματικό άνθρωπο» τον άνθρωπο των γραμμάτων και των τεχνών. Δεν μας ενδιαφέρει αυτή η ονομασία, γιατί είναι μια ονομασία καταχρηστική. Θα μιλήσουμε για την πνευματικότητα δίνοντάς της θρησκευτικό και θεολογικό νόημα.

Ηθικολογική πνευματικότητα

Η πιο παλιά εκδοχή της πνευματικότητας, αυτή που έρχεται από το παρελθόν και είναι ακόμα και σήμερα ενεργή (αν και λιγότερο απ' ό,τι στο παρελθόν), είναι μια

έννοια που ορίζει την πνευματικότητα κυρίως ως αυτοσυγκράτηση. Δηλαδή, «πνευματικότητα» είναι το να μπορεί ο άνθρωπος να συγκρατεί τις ορμές του, τα συναισθήματά του, τις επιθυμίες του. Έτσι λοιπόν, ο άνθρωπος που δεν θυμώνει δικαιούται να ονομαστεί, σύμφωνα με την εκδοχή αυτή, «πνευματικός άνθρωπος»· ή εκείνος που δεν έχει έντονες σαρκικές επιθυμίες ή τις έχει δαμάσει λέγεται «πνευματικός άνθρωπος».

Θα ονομάζαμε αυτού του είδους την πνευματικότητα «ηθικολογική». Κι αυτό, διότι το ενδιαφέρον όλο βρίσκεται στην ηθική, όπως αυτή νοείται με βάση εξωτερικά κριτήρια. Με άλλα λόγια, αν ο άνθρωπος συμπεριφέρεται με αυτό που επιβάλλει η ηθική -βέβαια εδώ υπάρχει παρανόηση και της ίδιας της έννοιας της ηθικής τότε τον ονομάζουμε «πνευματικό άνθρωπο», λέμε ότι έχει «πνευματική ζωή». Και πολλές φορές τεκμηριώνουμε αυτή την άποψή μας σε ανάλογα χωρία· για παράδειγμα: εφ' όσον ο απόστολος Παύλος λέει ότι καρπός του Αγίου Πνεύματος είναι και η πραότητα, τότε όποιος δεν θυμώνει συμπεραίνουμε πως είναι άνθρωπος του Αγίου Πνεύματος. Και δεν είναι δύσκολο να φανταστεί κανείς πόσες αυταπάτες χωράνε εδώ. Γιατί αν αυτή η νοοτροπία συνεχιστεί και ένας άνθρωπος περάσει όλη του τη ζωή νομίζοντας πως είναι «πνευματικός» επειδή δεν θυμώνει και άρα έχει πραότητα, τότε μπορούμε να μιλάμε για πραγματική τραγωδία - ενδέχεται να χάσει τη ζωή του ολόκληρη μέσα στο ψέμα.

Δεν αρκεί η εξωτερική εμφάνιση κάποιας αρετής για να ονομαστεί κάποιος «πνευματικός άνθρωπος», για να πούμε δηλαδή ότι η αρετή αυτή είναι καρπός του Αγίου Πνεύματος. Διότι ο ίδιος ο Χριστός μάς ζήτησε: «Μη κρίνετε κατ' όψιν» (Ιωάν. 7:24)... Αλλά εκτός από την εντολή αυτή του Χριστού, μια ενδιαφέρουσα

παρατήρηση έχουμε και στην «Κλίμακα» του αγίου Ιωάννου του Σιναΐτη, ο οποίος λέει: «Μερικοί άνθρωποι δεν ξέρω γιατί έχουν έμφυτες κάποιες αρετές· τους είναι εύκολη η πραότητα, τους είναι εύκολη η εγκράτεια, τους είναι εύκολη η υπομονή. Αντίθετα, άλλοι δυσκολεύονται πάρα πολύ να τα αποκτήσουν αυτά. Εγώ όμως παραδέχομαι», συνεχίζει ο άγιος Ιωάννης, «αυτούς που δεν ταιριάζει ο χαρακτήρας τους με αυτό και αγωνίζονται, αυτούς δηλαδή που αγωνίζονται ενάντια στον χαρακτήρα τους· διότι οι άλλοι δεν κουράστηκαν καθόλου γι' αυτό, ενώ εκείνοι που αγωνίζονται ενάντια στη φύση τους, πραγματοποιούν τη φράση του Χριστού, ότι η Βασιλεία των ουρανών βιάζεται και βιασταί αρπάζουσιν αυτήν (Ματθ.11:12)». Δεν αρκεί λοιπόν η εξωτερική εμφάνιση κάποιας αρετής για να ονομαστεί κάποιος «πνευματικός άνθρωπος».

Η παραπάνω εκδοχή της πνευματικότητας είπαμε πως ονομάζεται «ηθικολογική». Θα μπορούσαμε να την ονομάσουμε και «πουριτανική». Η λέξη «πουριτανός» βγαίνει από τη λατινική λέξη *purus* που σημαίνει «καθαρός» (κάποτε μάλιστα υπήρχε και συγκεκριμένη αίρεση, η αίρεση των «καθαρών»). Αυτή η λέξη μας οδηγεί σε μια άλλη πλευρά αυτής της πρώτης εκδοχής περί πνευματικότητας: στη στάση ζωής που αντιμάχεται το σώμα. Η στάση αυτή σκανδαλίζεται από το ανθρώπινο σώμα που έχει ορμές και επιθυμίες· αδυνατεί να θεωρήσει ότι το σώμα είναι δυνατόν να συμμετέχει στην πνευματικότητα. Κορυφαίος εκπρόσωπος αυτής της τάσης, της πουριτανικής- ηθικολογικής πνευματικότητας, υπήρξε ο γνωστός αιρετικός του 14ου αιώνα, Βαρλαάμ. Ο Βαρλαάμ, μεγαλωμένος στην Ιταλία με ορθολογιστικό και πουριτανικό πνεύμα, τρόμαξε όταν ήρθε στην Ελλάδα και άκουσε πως οι μοναχοί στο Άγιον Όρος δέχονται σημεία της χάρις του Θεού και στο σώμα τους, ότι βλέπουν δηλαδή με τα μάτια τους το άκτιστο φως. Κι έγραψε πύρινους λόγους για να πει πως οτιδήποτε μη λογικό στον άνθρωπο -το σώμα, τα συναισθήματα, οι επιθυμίες- δεν είναι δυνατόν να συνοδεύει τον άνθρωπο στην πορεία του προς την πνευματικότητα, δηλαδή προς τον Θεό. Γιατί ; Διότι είναι βρώμικο.

Ο Βαρλαάμ πήρε τις δέουσες απαντήσεις από έναν κορυφαίο θεολόγο και θεόπτη της Εκκλησίας μας, τον άγιο Γρηγόριο τον Παλαμά. Ο άγιος Γρηγόριος τόνισε πως δεν μπορεί να υπάρξει αληθινή ορθόδοξη πνευματικότητα εάν κάποιο στοιχείο της ανθρώπινης φύσης μείνει έξω απ' αυτήν και πάνω στους λόγους του «Υπέρ των ιερώς ησυχάζόντων» θεμελίωσε αυτό που, όπως θα δούμε παρακάτω, αποτελεί την πραγματική ορθόδοξη πνευματικότητα.

Δεν θα μακρύνω περισσότερο το λόγο σχετικά μ' αυτό το πρώτο είδος της «ηθικολογικής-πουριτανικής» πνευματικότητας, μιας και στην ουσία δεν αποτελεί αληθινή πνευματικότητα, έστω κι αν πολλά παιδιά και νέοι ακόμα και σήμερα (που

το φαινόμενο υφίσταται ύφεση) ανατρέφονται με βάση τα πρότυπά του.

Ψυχολογική πνευματικότητα

Ας προχωρήσουμε σε ένα άλλο είδος που επιβάλλει περισσότερη διαπραγμάτευση. Πρόκειται γι' αυτό που θα ονομάζαμε «ψυχολογική πνευματικότητα». Το είδος αυτό θέτει προτεραιότητα στην ψυχολογική εμπειρία, στο τι αισθάνεται και νιώθει ο άνθρωπος ψυχολογικά εάν δηλαδή αυτό που αισθάνεται, είναι ωραίο, τότε πνευματικά είναι σε καλό δρόμο, είναι, κοντά στον Θεό· αν πάλι νιώθει άσχημα, είναι μακριά από τον Θεό.

Αυτή η νοοτροπία θεμελιώνεται συχνά σε συγκεκριμένα χωρία της Καινής Διαθήκης, όπου ο Χριστός παρουσιάζει τη χαρά ως αποτέλεσμα της υγιούς σχέσης του ανθρώπου με τον Θεό. Και πράγματι, κοντά στον Θεό υπάρχει χαρά οι άγιοι, που είναι τα πραγματικά κατοικητήρια του Αγίου Πνεύματος, έδειχναν τη χαρά τους ενώ αντίθετα μακριά απ' το Θεό υπάρχει δυστυχία. Όμως δεν υπάρχει μονάχα η αληθινή χαρά, αλλά υπάρχει και η «ψυχολογική» χαρά, η χαρά ως ψευδαίσθηση, ως αυταπάτη. Και αντίθετα, υπάρχει δυσφορία δυστυχία που οφείλεται στο ότι ο άνθρωπος είναι μακριά από τον Θεό, αλλά υπάρχει και δυσφορία δυστυχία ενώ ο Θεός είναι πολύ κοντά, είναι δίπλα στον άνθρωπο. Όσον αφορά αυτό το τελευταίο, αξίζει να θυμηθούμε την ιστορία του Γεροντικού, όπου ο κατάκοπος από τον πνευματικό πόλεμο μοναχός ρωτά όλο λαχτάρα τον Χριστό «Πού ήσουν Κύριε, γιατί με εγκατέλειπες;», για να πάρει την απάντηση από Εκείνον «ήμουν δίπλα σου και σε ενίσχυα στον αγώνα σου...» - ο Χριστός ήταν δίπλα στον μοναχό, αλλά εκείνος δεν Τον καταλάβαινε, δεν Τον ένιωθε. Με άλλα λόγια, ο Θεός μέσα στη σοφία του επιτρέπει μερικές φορές, για λόγους που δεν γνωρίζουμε, να νιώθουμε άσχημα ψυχολογικά, ενώ είμαστε κοντά Του. Αυτό είναι ένα μυστήριο που δεν μπορούμε εύκολα να προσεγγίσουμε, γι' αυτό ας σταθούμε σε εκείνα τα στοιχεία αυτής της δεύτερης κατηγορίας της πνευματικότητας (της «ψυχολογικής», όπως την ονομάσαμε, πνευματικότητας) , που ξεκινούν από δικά μας λάθη και προβλήματα.

Πρέπει να τονιστεί πως αυτού του είδους η πνευματικότητα απαντάται εξίσου μέσα στις ενορίες και τα μοναστήρια μας, αλλά και μέσα στην Αμερική, τη Βαβέλ των προτεσταντών. Μπορεί να ακούγεται παράξενο κάτι τέτοιο, όμως η πνευματικότητα που ζούμε στις ενορίες και τα μοναστήρια μας έχει κάτι κοινό με την «πνευματικότητα» των διαφόρων θρησκευτικών ομάδων και αιρέσεων της σύγχρονης αμερικανικής Βαβυλωνίας: δίνουν και οι δύο προτεραιότητα στο ψυχολογικό βίωμα.

Ένα παράδειγμα τέτοιου ψυχολογικού βιώματος αντικατοπτρίζεται σε αυτό που

ακούμε συχνά να λένε κάποιιοι νέοι: «πηγαίνω στην εκκλησία καμιά φορά για να ηρεμήσω». Αυτή η ηρεμία είναι αίσθημα ψυχολογικής υψής. «Μα είναι κακό αυτό;». Θα αντιτείνει κάποιος. Όχι, δεν είναι. Αντίθετα, είναι ευλογία. Ωστόσο, αποτελεί μόνο τον προθάλαμο, το πρώτο σκαλοπάτι πάνω στο οποίο πρέπει αργότερα να χτιστεί η αληθινή πνευματικότητα. Είναι, θα λέγαμε, ένα προστάδιο με το οποίο ο Θεός μάς γλυκαίνει για να προχωρήσουμε στην αληθινή πνευματικότητα. Δυστυχώς όμως, πολλοί από εμάς παραμένουμε εγκλωβισμένοι σ' αυτό το προστάδιο. Κι έτσι, συναντάμε συχνά γονείς που ευφραίνονται κατά την ώρα της λατρείας, ηρεμούν, αλλά όταν επιστρέφουν στο σπίτι τσακώνονται με τα παιδιά τους ή με τον/τη σύζυγό τους. Κι αν τους ρωτήσεις γιατί συμβαίνει αυτό, παίρνεις την εξής στερεότυπη απάντηση: «Ε, μα με έχουν κολάσει! Πάω στην εκκλησία, ηρεμώ, και έρχομαι στο σπίτι και υποφέρω μαζί τους!». Ενδέχεται λοιπόν να αισθάνεται κανείς κατάνυξη κατά τη διάρκεια της λατρείας, αλλά όταν γυρίζει στο σπίτι του να μην αντέχει να βλέπει κάποιο μέλος της ίδιας του της οικογένειας. Αυτή είναι μια πνευματικότητα ανώριμη, νηπιακή. Κι ακόμα, είναι μια πνευματικότητα που υστερεί σε αγάπη, δίνει έμφαση στο πώς νιώθει το άτομο κι όχι στο πώς τοποθετείται απέναντι στον διπλανό του. Είναι μια πνευματικότητα που δεν θα διστάζαμε να την ονομάσουμε «εγωκεντρική».

Αυτή η πνευματικότητα ενδέχεται να ευδοκιμεί παντού – όχι μόνο σε μια ενορία, αλλά και σε ένα μοναστήρι. Συχνά ακούμε στα μοναστήρια μας τη φράση «αυτό με αναπαύει». Είναι ευλογημένη λέξη και πολλές φορές έχει πραγματικό νόημα, όμως κάποιες άλλες φορές διευρύνεται πολύ μόνο και μόνο για να χωρέσει τις περιπτώσεις εκείνες που μας ενδιαφέρει μόνο να αναπαυόμαστε.

Και πέρα από το χώρο της δικής μας Εκκλησίας, ενδέχεται αυτή η πνευματικότητα να ευδοκιμεί, με συγκεκριμένες εκφάνσεις και χαρακτηριστικά, και στους χώρους άλλων αιρέσεων και παραθρησκευτικών ομάδων. Τέτοιο παράδειγμα είναι οι πεντηκοστιανοί ή οι μάρτυρες του Ιεχωβά: Με τον τρόπο τους αγκαλιάζουν όλους όσοι τους πλησιάζουν, τους καλωσορίζουν, τους προσφέρουν κάτι μετά τη λατρεία και τους δίνουν τη δυνατότητα να ψάλουν όλοι μαζί, ή να παρακολουθήσουν ένα συναισθηματικό κήρυγμα που ξεσηκώνει τις ψυχές. Όλα αυτά συνιστούν μια ψυχολογική πνευματικότητα που ξεκουράζει, γοητεύει και εμπνέει (ακόμα και τον ορθόδοξο πιστό που συχνά παρασύρεται από τέτοιες ομάδες) κι έτσι ο άνθρωπος μετά απ' όλα αυτά πηγαίνει σπίτι του με την ψευδαίσθηση ότι, επειδή ένιωσε καλά σε όλη αυτή τη διαδικασία και ηρέμησε, έγινε κατοικητήριο του Αγίου Πνεύματος. Αυτή είναι η ψυχολογική πνευματικότητα! Είναι η πνευματικότητα που βασίζεται στο πώς αισθάνεται κανείς.

Κι ακόμα παραπέρα, αυτή η πνευματικότητα απαντά και στον χώρο μιας

«κοσμικής» αντίληψης περί πνεύματος. Ας γίνουμε πιο συγκεκριμένοι: Τα τελευταία χρόνια, βλέπει κανείς στα αμερικανικά βιβλιοπωλεία έναν ιδιαίτερο τομέα που ονομάζεται «Πνευματικότητα» (Spirituality). Αυτός ο τομέας ορίζεται με κριτήρια καθα-ρά ψυχολογικά και διακρίνεται από τον τομέα «Θρησκεία» (Religion), όπου κανείς συναντά βιβλία πιο θεολογικά. Η πνευματικότητα που υπονοεί ο τομέας «Πνευματικότητα» περιγράφεται με όρους ψυχολογικούς κι όχι θρησκευτικούς. Γι' αυτό και στον δυτικό κόσμο το να πηγαίνει κανείς στην εκκλησία, να κάνει τις καθιερωμένες προσευχές του, να μελετά την Αγία Γραφή μαζί με άλλους και να νηστεύει (αν προβλέπει κάτι τέτοιο η Ομολογία του), αποτελεί έκφανση θρησκευτικότητας κι όχι πνευματικότητας. Πνευματικότητα, κατά την αντίληψη αυτή των αμερικανικών βιβλιοπωλείων, θεωρείται το να στοχάζεται κανείς για το θείο και να συγκινείται από αυτά που σκέφτεται, να νιώθει ότι αγαπάει τον διπλανό του και να προσφέρεται σ' αυτόν, όπως ο καθένας το καταλαβαίνει, κάτι τέτοιο. Έτσι, η πνευματικότητα αυτή αποστασιοποιείται από τη θεσμοποιημένη θρησκευτικότητα της Εκκλησίας και αποκτά χαρακτήρα ατομικής ψυχολογικής εμπειρίας. Δεν έχει σχέση με το Άγιο Πνεύμα, αλλά κάνει χρήση του όρου «πνεύμα» με τρόπο καταχρηστικό.

Μέσα σ' αυτή την πνευματικότητα όσο κι αν φαίνεται παράξενο ο δυτικός κόσμος περιλαμβάνει και αυτό που ονομάζουμε «διεύρυνση της συνειδητότητας». Αυτός ο όρος περιγράφει τον άνθρωπο εκείνο που αρχίζει να αισθάνεται, να βλέπει και να ακούει πράγματα που συνήθως δεν βλέπει και δεν ακούει· τον άνθρωπο εκείνο που έχει διευρυμένο πεδίο εμπειρίας. Συνήθως αυτή η διεύρυνση επιχειρείται με διαλογισμό ή με τεχνικές που καλλιεργούνται σε ορισμένες επικίνδυνες θρησκευτικές ομάδες (cults). Υπάρχουν συγγραφείς που προβάλλουν αυτή τη διεύρυνση ενταγμένη στο κλίμα της «πνευματικότητας», διότι, όπως υποστηρίζουν, μέσα από τη διεύρυνση αυτή έρχεται ο άνθρωπος σε επαφή με ολόκληρο το σύμπαν, με την αρμονία και την αλήθεια του κόσμου.

(Αν αναφερόμαστε εδώ στα λίγο δύσκολα αυτά στοιχεία του φαινομένου αυτού της Αμερικής, είναι γιατί σε δέκα-είκοσι χρόνια το φαινόμενο αυτό όπως γίνεται πάντα θα κάνει την εμφάνισή του και στη χώρα μας. Και τότε, όταν πια θα δεχόμαστε μια πλημμύρα ορολογίας και βιβλίων αυτής της «πνευματικότητας», ίσως με θλίψη διαπιστώσουμε πως οι ενορίες και τα μοναστήρια μας έχουν από καιρό προετοιμάσει το έδαφος για την είσοδο και εδραίωσή της. Έχοντας κάνει τους ορθόδοξους χριστιανούς να σκέφτονται μόνο ψυχολογικά, έχοντας εισάγει στον χώρο της Εκκλησίας μια κατ' ουσίαν κοσμική ψυχολογική πνευματικότητα, οι χριστιανοί, όταν πια το φαινόμενο θα είναι παρόν στη χώρα μας, θα το αναγνωρίσουν ως οικείο, θα το αγκαλιάσουν και μάλιστα, ως ένα βαθμό, θα εγκαταλείψουν για χάρη του την Εκκλησία).

Ας κλείσουμε αυτή την κάπως δύσκολη παρένθεση που ανοίξαμε, κι ας έρθουμε τώρα σε ένα θέμα βασικό γι' αυτό το δεύτερο είδος πνευματικότητας. Την ονομάσαμε «ψυχολογική» και «εγωκεντρική». Τώρα θα προσθέσουμε κάτι ακόμα σ' αυτό τον χαρακτηρισμό: είναι μια πνευματικότητα που ενδιαφέρεται μόνο για την ατομική δύναμη του ανθρώπου και «δεν δίνει δεκάρα» για τον διπλανό του. Πέρα κι από την εμπειρία (το να νιώσει δηλαδή ο άνθρωπος ωραία), η «πνευματικότητα» αυτή, στις πιο δυνατές μορφές της, νοιάζεται βασικά για την απόκτηση ατομικής δύναμης. Πώς εκφράζεται αυτό; Με μια συγκεκριμένη νοοτροπία εκζήτησης των χαρισμάτων του Αγίου Πνεύματος. Ας το εξηγήσουμε αυτό λίγο περισσότερο .

Υπάρχει πια πολύ μεγάλη βιβλιογραφία γύρω από τη ζωή των αγίων μας. Διαβάζουν οι πιστοί τα θαυμαστά επιτεύγματα που περιγράφονται στα συναξάρια, και αρχίζουν -κυρίως οι νέοι να τα ζηλεύουν. Σκέφτονται πόσο όμορφα θα ήταν να έχουν τις αρετές του τάδε αγίου, ή τα χαρίσματα του δείνα. Και λίγο-λίγο, χωρίς να το καταλαβαίνει κανείς, μπαίνουν στη λογική της δίψας για δύναμη. Αν μπορούσαμε κάπως να κοιτάξουμε μέσα στο ασυνείδητο πολλών ορθόδοξων χριστιανών, να δούμε δηλαδή τι είναι αυτό που επιθυμούν κάποιοι από εκείνους που στα χέρια τους λιώνουν τα ασκητικά βιβλία, θα βλέπαμε ένα αντίγραφο του νιτσεϊκού Υπερανθρώπου, ντυμένου όμως πλέον με πνευματικές κατηγορίες. Η συλλογιστική τους ενδόμυχα και ανεπίγνωστα είναι η εξής: «Πώς θα καταφέρω να γίνω δυνατός αποκτώντας τα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος; Ποιός θα μου τα δώσει, αφού δεν μπορώ να τα αποκτήσω μέσα από τη ρουτίνα της καθημερινής μου ζωής; Η Εκκλησία! Ας μπω λοιπόν στην Εκκλησία, ώστε μέσα από τα μυστήριά της να αποκτήσω τη δύναμη των χαρισμάτων». Με άλλα λόγια, η Εκκλησία γίνεται μέσο για την απόκτηση ενός στόχου. Κι ο στόχος αυτός είναι η απόκτηση δύναμης διά της δυνάμεως του Θεού. Αυτό όμως συνιστά πλήρη ανατροπή της Ορθόδοξης Θεολογίας...

Η ορθόδοξη συλλογιστική είναι ακριβώς η αντίθετη: «Ποιός είναι ο απώτερος στόχος του χριστιανού; Να εισέλθει πραγματικά στην Εκκλησία, να εκκλησιοποιηθεί, δηλαδή να κοινωνήσει με τους άλλους την αγάπη. Πώς θα το πετύχει αυτό; Διά της ασκήσεως!». Η άσκηση τώρα γίνεται μέσο για να φτάσεις στο σκοπό που είναι η εκκλησιαστική κοινωνία της αγάπης. Αν ξεφύγει κανείς από αυτή τη σειρά, από αυτή τη συλλογιστική, συναντά τραγικά φαινόμενα. Η Εκκλησία πολλές φορές ταλαιπωρείται από ανθρώπους που την κατέστησαν μέσο για να πετύχουν τον σκοπό τους, να εκπληρώσουν προσωπικές τους επιδιώξεις και να αποκτήσουν την ψευδαίσθηση του «πνευματικού ανθρώπου».

Σ' αυτή τη δεύτερη κατηγορία πνευματικότητας ανήκει και η άποψη που λέει «πάω στην Εκκλησία για να θεραπευτώ». Είναι μια άποψη που ακούγεται συχνά και έχουν γραφτεί και βιβλία γύρω απ' αυτή. Όμως στον πυρήνα της υπάρχει και πάλι η μετατροπή της Εκκλησίας σε μέσο, αφού στόχος της είναι η θεραπεία και όχι η εκκλησιοποίηση. Ο άνθρωπος που έχει στο νου του αυτή την άποψη εισέρχεται στην Εκκλησία για να θεραπευτεί ατομικά κι όχι για να αποζητήσει «τους αδελφούς μου και τες αδελφές μου», όπως έλεγε ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Αν εισέλθει κανείς στην Εκκλησία αποζητώντας τους αδελφούς, θα θεραπευτεί. Αν εισέλθει αποζητώντας τη θεραπεία, θα χρησιμοποιήσει τους άλλους ως μέσο για μια θεραπεία αμφίβολη. Συνεπώς, αυτό που πρωτεύει μέσα στην Εκκλησία είναι η σχέση μας με τα αδέλφια μας. Και δεν είναι τυχαίο πως ένας νηπτικός πατέρας, ο

άγιος Βαρσανούφιος λέει κάπου: «Κύριε, ή βάλε και τα πνευματικά μου

παιδιά στη Βασιλεία σου ή μη βάλεις ούτε έμενα». Μα θα πει κάποιος: «Τρελός είναι ο άνθρωπος; Δεν τον απασχολεί μια αιωνιότητα στην κόλαση;». Κι όμως, δεν τον απασχολεί γιατί έχει πυρετό αγάπης, θέλει να είναι μαζί με τους αδελφούς του. Αυτή είναι η ορθόδοξη εκκλησιολογία και οι, νηπτικοί πατέρες είναι κατά βάθος εκκλησιολογικοί, δίνουν προτεραιότητα στην Εκκλησία, αντίθετα με μάς σήμερα που έχουμε αναγάγει σε ύψιστο κριτήριο την αυτονομημένη από την Εκκλησία νηπτικότητα. Η Εκκλησία μάς σώζει όχι ως ένα αφηρημένο σώμα ή μια ατομική προσπάθεια, αλλά ως ομάδα αδελφών που κοινωνούν μεταξύ τους ουσιαστικά. Και ποιά είναι η κοντινότερή μας Εκκλησία; Δεν είναι η ενορία του καθενός, αλλά η οικογένειά του! Εάν δεν μπορέσουμε μέσα στην οικογένειά μας να δούμε τον άλλο ως ευλογία, τότε δεν θα μπορέσουμε να το κάνουμε ούτε μέσα στην ενορία...

Κλείνοντας την ενότητα αυτή, θα ήθελα να επισημάνω πως η δεύτερη αυτή εκδοχή περί πνευματικότητας αποτελεί παιδί της πρώτης, δηλαδή της «ηθικολογικής-πουριτανικής» πνευματικότητας γεννιέται ως αντίδρασή της. Κι αυτό εξηγείται ως εξής: Η πνευματικότητα του δυτικού Χριστιανισμού ήταν επί αιώνες από το μεσαίωνα μέχρι τώρα- πνευματικότητα του πρώτου τύπου, «ηθικολογική-πουριτανική». έδινε δηλαδή βάση στα εξωτερικά στοιχεία, στον τρόπο της συμπεριφοράς. Οπότε ο σύγχρονος άνθρωπος που ελευθερώθηκε, τις τελευταίες ουσιαστικά δεκαετίες, από τα δεσμά του δυτικού Χριστιανισμού, έδωσε έμφαση σ' αυτό που νωρίτερα είχε παραμεληθεί, στο ψυχολογικό μέρος. Πάνω λοιπόν στα συναισθήματα και στις επιθυμίες οικοδόμησε τη δεύτερη «πνευματικότητα», ως αντίδραση στην πρώτη. Ωστόσο, και οι δύο βρίσκονται σε λάθος κατεύθυνση. Μπορεί η μία να αντιμάχεται την άλλη, αλλά και οι δύο βρίσκονται κατ' ουσίαν στην ίδια τροχιά.

Ποιά είναι ή ορθόδοξη πνευματικότητα;

Ας έρθουμε τώρα στο πού θα θέλαμε να τοποθετηθούμε εμείς, πού θα θέλαμε να ανήκουμε, ποιό δρόμο πρέπει να ακολουθήσει η Εκκλησία μας για να δώσει μαρτυρία Ορθοδοξίας στον 21ο αιώνα.

Η πνευματικότητα μέσα από την ορθόδοξη προοπτική, έχει χαρακτήρα οντολογικό. Τί σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι αγκαλιάζει ολόκληρο τον άνθρωπο στην ακεραιότητά του, να μη μένει τίποτα έξω από την πορεία του προς τον Θεό - ούτε τα συναισθήματα, ούτε οι επιθυμίες του, ούτε το σώμα του. Κι όλα τα αγκαλιάζει με αγάπη και στοργή και βλέπει μέσα τους τη σφραγίδα της αγάπης και της σοφίας του Θεού. Ξεχωρίζει κάθε ανθρώπινη λειτουργία από την αμαρτία και

αναγνωρίζει στη φύση του ανθρώπου την ευλογία της δημιουργικής πρόνοιας του Θεού.

Εμείς δυστυχώς συχνά εγκλωβιζόμαστε σε ένα στοιχείο της ύπαρξής μας γι' αυτό και δυσκολευόμαστε να ανοιχτούμε στην ορθόδοξη πνευματικότητα. Ο νεαρός που ζει μια πολύ ελευθεριάζουσα ζωή εγκλωβίζεται σε ένα στοιχείο, στο σώμα. Ο γονέας που βιώνει την πνευματικότητα ψυχολογικά μόνο, εγκλωβίζεται κι αυτός σε ένα στοιχείο, στα συναισθήματά του. Τέλος, αυτός που θέλει να αποκτήσει χαρίσματα για να είναι δυνατός (εν Θεώ δήθεν, μα στην πραγματικότητα εγωκεντρικά), εγκλωβίζεται στις επιθυμίες του. Ο κίνδυνος του εγκλωβισμού υπάρχει παντού, όταν απουσιάζει από την πνευματικότητά μας αυτό το οντολογικό στοιχείο της ορθόδοξης οπτικής.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της ορθόδοξης πνευματικότητας είναι ότι πραγματοποιείται εν Αγίω Πνεύματι. Αυτό σημαίνει πως ο άνθρωπος αγωνίζεται μεν τον «πρακτικό αγώνα των αρετών», όπως λένε οι άγιοι, αλλά ξέρει πως αυτό δεν είναι το τέρμα του δρόμου· κι έτσι αν δήθεν αποκτήσει κάποια αρετή δεν μπορεί να υπερηφανευτεί. Ο χριστιανός που εμφορείται από μία ορθόδοξη πνευματικότητα θυμάται τα λόγια του αγίου Σεραφείμ του Σάρωφ: «Δεν είναι οι αρετές ο σκοπός της ζωής, αλλά η απόκτηση του Αγίου Πνεύματος». Και το πότε θα επισκιάσει το Άγιο Πνεύμα έναν άνθρωπο, ανήκει στην κρίση του Θεού, είναι δώρημα που πέμπεται άνωθεν.

Αυτό το τελευταίο, το ότι δηλαδή η χάρις πέμπεται άνωθεν σ' όποιον και όποτε Εκείνος κρίνει, το ξεχνάμε συχνά και συναντάμε έτσι πολλά παράξενα φαινόμενα: άνθρωποι που αγωνίζονται καθημερινά τον σκληρό αγώνα των αρετών αισθάνονται άσχημα επειδή δεν έχουν πνευματική καρποφορία και ουσιαστική σχέση με το Θεό· και ενίοτε πέφτουν σε ζήλεια και φθόνο όταν βλέπουν κάποιον διπλανό τους να αξιώνεται τη χάρη του Θεού, αν και έχει καταβάλει λιγότερο κόπο απ' όσο οι ίδιοι. Και οι χριστιανοί έχουμε την τάση (ειδικά όσοι είμαστε κοντά στην Εκκλησία από μικροί) να μιμούμαστε τον μεγάλο αδερφό της παραβολής του ασώτου και να σκεφτόμαστε ως εξής: «Γιατί ο Θεός να ευαρεστείται περισσότερο από τον διπλανό μας που τόσα χρόνια δεν ήταν κοντά Του, και που έχει κάνει σαφώς λιγότερο αγώνα από εμάς;». Η εύκολη απάντηση σ' αυτή την ερώτηση είναι «δεν ξέρω μάλλον διότι έτσι έκρινε ο Θεός που βλέπει το βάθος της ψυχής του κάθε ανθρώπου». Υπάρχει όμως και μια άλλη απάντηση, που αποτελεί και το τρίτο χαρακτηριστικό της ορθόδοξης πνευματικότητας: η αγάπη.

Κάποτε, αναφέρει το Γεροντικό, ένας αμελής μοναχός έφτασε στο τέλος της ζωής του και μαζεύτηκαν οι πατέρες της μονής στο προσκεφάλι του να κάνουν προσευχή. Παραξενεύτηκαν όμως διότι τον είδαν ειρηνικό, κι έτσι τον ρώτησαν:

«Αφού εσύ για μια ζωή ήσουν αμελής και δεν έκανες τα μοναχικά καθήκοντα που κάναμε εμείς -νηστείες, ακολουθίες κ.λπ.- γιατί είσαι τόσο ειρηνικός;». «Συγχωρήστε με πατέρες», απάντησε, «είμαι ειρηνικός επειδή δεν κατέκρινα ποτέ». Η απάντηση λοιπόν στο γιατί ο Θεός επισκέπτεται κάποιους ανθρώπους μολονότι έχουν να επιδείξουν λιγότερο πνευματικό αγώνα απ' ό,τι εμείς, είναι ότι διέγνωσε στο βάθος της ψυχής τους την αγάπη.

Έλεγε ένας Αγιορείτης γέροντας της εποχής μας στους αδελφούς μιας μονής: «Μη μου λέτε πόσες μετάνοιες ή πόσο αυστηρές νηστείες κάνετε. Πέστε μου πόσο μπορείτε να καταλάβετε τον πόνο του ανθρώπου που σας επισκέπτεται· πόσο μπορείτε να τον αλαφρώσετε και να του δείξετε τον δρόμο για τον Θεό». Το κριτήριο για τον γέροντα αυτόν ήταν η αγάπη. Η αγάπη, λένε οι πατέρες, είναι η μόνη αρετή που θα επιβιώσει στα Έσχατα, στη Βασιλεία του Θεού, όταν δηλαδή θα βλέπουμε τον Θεό πρόσωπο προς πρόσωπο και καμία άλλη αρετή δεν θα χρειάζεται - ούτε πίστη, ούτε υπομονή, ούτε εγκράτεια... «Η αγάπη ουδέποτε εκπίπτει» (Α' Κορ. 13:8), είναι αιώνια. Κι αυτή ακριβώς η αιωνιότητά της οφείλεται, στο γεγονός πως η αγάπη αποτελεί την ίδια την ουσία της Βασιλείας του Θεού.

Θα αναρωτηθεί κάποιος: «Μα καλά, και η άσκηση; Τί γίνεται με την άσκηση, για την οποία έχουμε διαβάσει σελίδες και σελίδες;». Η άσκηση υπάρχει προκειμένου να καταστούμε ικανοί να αγαπήσουμε. Και η πιο δύσκολη άσκηση είναι η αγάπη του διπλανού μας. Είμαστε όμως τόσο ναρκισσιστές κι εγωιστές που δεν μπορούμε να αγαπήσουμε το πρόσωπο του άλλου που έχουμε απέναντι μας, κι έτσι χρειάζεται να ξεκινήσουμε την άσκησή μας από τα μικρότερα και καθημερινά (π.χ. τη νηστεία των τροφών). Το τέρμα και ο στόχος όμως είναι η αγάπη του διπλανού, η αγάπη του πραγματικού του προσώπου, όχι του προσώπου που θα επιθυμούσαμε να έχει. Το να αγαπήσεις τον διπλανό σου και να τον κάνεις να αισθανθεί ότι έχει αξία ως άνθρωπος, αποτελεί την ουσία της αγάπης και τη δυσκολότερη μορφή άσκησης. Σ' ένα μυθιστόρημα, κάποια συγγραφέας περιγράφει την ηρωίδα της πολύ οργισμένη απέναντι στο φίλο της «όχι επειδή δεν την αγάπησε, αλλά επειδή δεν την είχε κάνει να αγαπήσει τον εαυτό της».

Το να συναντήσεις το πραγματικό πρόσωπο του άλλου δεν μπορεί να γίνει χωρίς τις μικρές ασκήσεις της καθημερινότητας που μας βάζει η Εκκλησία. Κι αυτό, διότι συνήθως εμείς δεν σχετιζόμαστε πραγματικά μ' αυτόν που έχουμε απέναντί μας, αλλά με αυτόν που θα θέλαμε να έχουμε. Ζούμε δηλαδή σε μια αυταπάτη ψυχολογικής πνευματικότητας. Κι όταν ο απέναντί μας άνθρωπος μάς βγάζει απ' αυτή, θυμώνουμε γιατί μας έβγαλε από το όνειρο, μας ξύπνησε. Όμως η πραγματική ζωή είναι εδώ, όχι σε αυτό που εμείς φανταζόμαστε...

Για την ορθόδοξη πνευματικότητα συνεπώς, το κριτήριο δεν είναι η κατάνυξη, ούτε η εξαύλωση, ούτε η απομόνωση, ούτε τα δάκρυα καθ' εαυτά. Το κριτήριο είναι η αγάπη, κι όλα τα άλλα υπάρχουν για να υπηρετούν την αγάπη. Ας το διευκρινίσουμε αυτό με ένα παράδειγμα: Ενδέχεται κάποιος μέσα από τη λατρεία της Εκκλησίας, ή μέσα από τη βραδινή του προσευχή να καταλάβει πόσο αμαρτωλός είναι και να έρθει σε κατάνυξη. Αυτό είναι μια ευλογία, ένα δώρο του Θεού. Αλλά αυτό το δώρο δεν του δόθηκε για να μείνει σ' αυτό. Δεν πρέπει, με την προσδοκία τού να ζει συνεχώς αυτή την κατάνυξη, η πνευματικότητά του να περιοριστεί στην προσευχή και τη λατρεία. Πρέπει να καταλάβει πως αυτή η κατάνυξη είναι μέσο για την αγάπη του διπλανού πώς μπορεί κάποιος να αγαπήσει τον διπλανό του αν δεν συνειδητοποιήσει τη δική του προσωπική αθλιότητα, αν δεν εξέλθει από την αυταπάτη πως αυτός ο ίδιος είναι ο πιο σπουδαίος στις σχέσεις του; Να λοιπόν τι χρειάζεται η κατάνυξη: να μας βοηθήσει να φτάσουμε στην αγάπη.

Τελικά παρατηρούμε πως οι προκλήσεις των εκάστοτε εποχών αποβαίνουν ευεργετικές για την Εκκλησία μας αφού την αναγκάζουν να διευκρινίσει σημεία της Θεολογίας της και να αποτινάξει λάθη του παρελθόντος. Την βοηθούν να συνειδητοποιήσει πληρέστερα τη δική της ταυτότητα. Γι' αυτό ας είμαστε αισιόδοξοι παρά τις όποιες άσχημες εξελίξεις, ή μάλλον εξ αιτίας τους! Ας σταματήσουμε εδώ, επισημαίνοντας εν κατακλείδι και με έμφαση πως η μόνη αληθινή πνευματικότητα, αυτή που θα βάλει τον άνθρωπο στη Βασιλεία του Θεού, αυτή που θα αναδείξει την Ορθόδοξη Εκκλησία τον 21ο αιώνα, είναι η πνευματικότητα της αγάπης.

(π. Βασίλειος Θερμός, Πέρασματα στην απέναντι όχθη, εκδ. Εν πλω, σ. 93-123).

<http://bit.ly/1aHphEx>